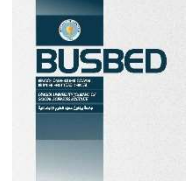

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 24.05.2023
Kabul Tarihi : 10.10.2023

<https://doi.org/10.29029/busbed.1301749>

RYLANDS NÜSHALI TÜRKÇE KUR'AN TERCÜMESİ'NDE İKİLİ KULLANIMLAR

Abdullah YILDIRIM¹, Süleyman Hilmi KIZILDAĞ²

ÖZ

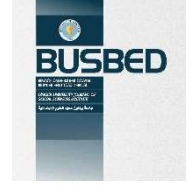
Din, insanoğlunun yaşam tarzını, düşünce yapısını doğrudan etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Türkler tarih boyunca Budizm, Manihaizm, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi birçok dine inanmış ve bu dinlerin gereklerini yerine getirebilmek için tercüme faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Karahanlılar döneminde kitleler halinde İslamiyet'i benimseyen Türkler, bu dinin kutsal kitabını anlamak için bu dönemde Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye tercümesini yapmışlardır. Bu çalışmada, Karahanlı dönemine ait olduğu düşünülen Rylands nüshasına dayalı *İlk Kur'an Tercümesi*'nin ses ve şekil bilgisi açısından ikili kullanımları tespit edilmiştir. Karahanlı Türkçesi ile Çağatay Türkçesi arasında köprü vazifesi gören Harezmi Türkçesi metinlerinde ikili kullanımlara sıkça rastlanılması dönem eserlerinin karakteristik bir özelliğidir. Harezmi Türkçesi metinlerine özgü ikili kullanımların *İlk Kur'an Tercümesi*'nde de görülmesi dikkat çekici bir durumdur. Eldeki çalışmada söz konusu eserdeki ses ve şekil bilgisi açısından ikili kullanımların tespit edilerek eserin bazı fonetik ve morfolojik özelliklerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışma, Ünsüzlerin İkili Kullanımı, Ünlülerin İkili Kullanımı ve Ses Olayı Sonucu Oluşan İkili Kullanımlar şeklinde alt başlıklara ayrılarak ele alınmıştır. Ayrıca, ikili kullanıma sahip sözcüklerin Orhon, Uygur, Karahanlı ve Harezmi Türkçelerindeki biçimleri de verilerek kelimelerin tarihî süreçteki değişimleri de gösterilmeye çalışılmıştır. Eldeki çalışmada Aysu Ata'nın *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin)* adlı eseri temel kaynak olarak alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karahanlı Türkçesi, İlk Kur'an Tercümesi, İkili Kullanımlar, Ses ve Şekil Bilgisi

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, abdullahyildirim350@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2111-9874>

² Öğr. Gör. Dr. Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, shkizildag@gmail.com, JAMYO Sosyal Bilimler Bölüm Başkanlığı <https://0000-0003-4107-923>

Article Type : Research Article
Date Received : 24.05.2023
Date Accepted : 10.10.2023

<https://doi.org/10.29029/busbed.1301749>

DUAL USES IN RYLANDS COPY OF TURKISH TRANSLATION OF HOLY QUR'AN

Abdullah YILDIRIM¹, Süleyman Hilmi KIZILDAĞ²

ABSTRACT

Religion is one of the most important factors that directly affects the lifestyle and mindset of human beings. Throughout history, Turks have believed in many religions such as Buddhism, Manichaeism, Christianity and Islam, and have carried out translation activities to fulfil the requirements of these religions. Turks, who adopted Islam in masses during the Karakhanids period, translated the Holy Qur'an into Turkish in this period in order to understand the holy book of this religion. In this study, the dual usages of the First Translation of the Qur'an based on the Rylands copy, which is thought to belong to the Karakhanid period, were determined in terms of phonology and morphology. The frequent occurrence of dual usages in Khwarezm Turkish texts, which serve as a bridge between Karakhanid Turkish and Chagatai Turkish, is a characteristic feature of the works of the period. It is noteworthy that the dual usages specific to Khwarezm Turkish texts are also seen in the First Translation of the Qur'an. The present study aims to reveal some phonetic and morphological features of the work by determining the dual uses in terms of phonetics and morphology. In this direction, the study is divided into subheadings Dual Use of Consonants, Dual Use of Vowels, and Dual Uses Occurring as a Result of Sound Phenomena. In addition, by giving the forms of the words with dual usage in Orkhon, Uyghur, Karakhanid, and Khwarezm Turkish, the changes of the words in the historical process were also tried to be shown. In the present study, Aysu Ata's The First Translation of the Qur'an in Karakhanid Turkish (Rylands Copy, Introduction-Text-Notes-Index) is taken as the main source.

Keywords: Karakhanid Turkish, First Qur'an Translation, Dual Usages, Phonology and Morphology

¹ Assist. Prof. Dr., Bitlis Eren University, Faculty of Arts and Sciences, abdullahyildirim350@mail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2111-9874>

² Dr., Gendarmerie and Coast Guard Academy, JAMYO Social Sciences Department Head, shkizildag@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4107-923>

1. GİRİŞ

Eski Türk dinî düşünce sisteminin temelleri, Köktanrı inancı, Manihaizm, Budizm ve İslamiyet gibi dinlere dayanmaktadır. Eski Türk dinî düşünce sisteminin yazılı olarak belgelendiği Uygurlarda, Manihaizm ve Budizm doğrultusunda zengin bir dinî kültürün varlığı herkesçe bilinmektedir. Budizm ve Manihaizm'den sonra İslam dini, özellikle 10. yüzyıldan itibaren Türk dünyası edebî metinleri üzerinde derin izler bırakmıştır. Edebî metinlerde İslâmî inanç sistemi ve dinî ritüeller kapsamlı bir şekilde yer almıştır. Türkler, Karahanlılar döneminde İslamiyeti benimsemiş ve dini anlayabilmek için Kur'an-ı Kerim'i Türkçeye çevirmişlerdir.

İslâmî gelenekte, İlk Kur'an tercümesi Farsça olup Kur'an'ın Türkçeye ilk tercümesinin ne zaman, nerede, kim (ya da kimler) tarafından yapıldığına dair kesin bilgilere bugün için sahip değiliz (Ata, 2019, s. X). Ata, ilk Kur'an Tercümesinin X. yüzyıl ve devamında yazılmış olabileceğini tahmin ederek; dolayısıyla bu tercümenin tarihî Türk yazı dillerinden Karahanlı Türkçesi ile yazıldığını öne sürer (2019, s. XI).

İnan'a göre, Türk dili tarihini öğrenme ve Türk dilinin olgunlaşma ve gelişme süresini takip etme ve inceleme için eski Kur'an tercümelerinin önemi büyüktür. Hele İslâm'dan sonra Türk dilinin gelişmesinde aldığı yeni istikameti, İslam dini ile gelen yeni kavramları ifade için İslâm'dan önceki Türk kültürü devrinin dil hazinesinden (Budizm, Manihaizm, Şamanizm terimlerinden) nasıl faydalandığını öğrenmek için bu Kur'an çevirmeleri değerli gereçler vermektedir. Şunu da kaydedelim ki biz Kur'an tercümesinden Kur'an'ın kelimesi kelimesine (interlineare) yapılan çevirmelerini anlıyoruz. Kur'an'ın tefsiri çevrileri Türk filolojisi bakımından başka türlü değeri haizdirler (1991, s. 141). Ünlü'ye göre Kur'an tercüme edildiği toplulukların konuştuğu ve anladığı bir dille tercüme edilmişlerdir. Türkçeye çevrilen ilk Kur'an tercümelerinde yeni dinin terimlerini karşılamak için Budist ve Manihaist dinlerinin din terminolojisinden yoğun bir şekilde faydalandıkları görülür (2012b, s. 8).

Türk diliyle yazılmış Kur'an tercümeleleri şunlardır:

Doğu Türkçesiyle yazılmış Kur'an tercümeleleri (Ata, 2019, s. XI-XII).

1. Leningrad Asya Müzesi Kitaplığı, Cod. Mus. As. 332 co-Wabidow 1914, No. 2475.
2. Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Camii, no. 2 (Eskiden Millet Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa, No. 951).
3. Türk İslam Eserleri Müzesi (TİEM) No. 73.
4. Taşkent, Özbek İlimler Akademisi, No. 2854, demirbaş No. 2008.
5. Konya, Mevlana Müzesi Kitaplığı 6624/91 (Tarihi: Rebiülevvel 20, 951/11 Haziran 1544).
6. Manchester (İngiltere), Rylands Kitaplığı Arapça Yazmalar 25-38.

Ata, zikrettiği bu Kur'an tercümelerine dair nüshalardan sonra, eldeki çalışmanın da korpusunu oluşturan Rylands nüshalı Kur'an tercümesinden bahseder. Ata'ya göre, satır arası kelime-kelime Kur'an tercümesinin Rylands nüshası eksik olup eldeki metin 1145 varak 14 ciltten meydana gelmiştir. Bu metin Türkçenin yanında Farsça tercüme de içermektedir (2019, s. XIII). Eserin yazılış tarihi ile ilgili olarak Mingana 15. yüzyılda, İnan 11. yüzyılda, Eckmann ise 12. yüzyıl ile 13. yüzyıl başlarında yazılmış olabileceğini tahmin etmektedirler (Ata, 2019, s. XXIII-XXIV).

İkili kullanımlar üzerine Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında; Çürük (2011), "Mu'inü'l- Mürîd'de Oğuz Türkçesi Unsurları" adlı çalışmasında Harezmi Türkçesi eserlerinden Mu'inü'l- Mürîd özelinde dönem içerisinde etkisini gösteren Oğuzca unsurlara değinmektedir. Bir taraftan Eski Doğu Türkçesi, diğer taraftan da Eski Batı Türkçesinin özelliklerinin bir arada yer aldığı karışık dillilik kavramı, aslında birer geçiş evresi olarak eski ve yeni fonetik ve morfolojik yapıların bütünleşmesini göstermektedir. Güngör (2018), "GülistanTercümesi'nin Ses ve Şekil Bilgisinde İkili Kullanımlar ve Bu Kullanımların Bugünkü Oğuz ve Kıpçak Lehçelerindeki Görünümü" başlıklı çalışmasında Kıpçak Türkçesinin tek edebi eseri olan Gülistan Tercümesi'nde görülen ünlülerle, ünsüzlerle ve eklerle ilgili ikili kullanımları tespit ederek (Güngör, 2018) konuyla alakalı teorik bir zemin kurmuştur. Erdem Uçar (2016) "Nehcü'l-Ferâdis'te İkili Kullanımlar" başlıklı çalışmasında Harezmi dönemi eserlerinden Nehcü'l-Ferâdis'te görülen ünlülerle, ünsüzlerle, eklerle ve söz varlığıyla ilgili ikili kullanımları belgelemiştir (Erdem Uçar, 2016). İlgili çalışma, teorik zemin noktasında doyurucu olup konuyla ilgili kapsamlı örnekler içermesi bakımından önemli bir eserdir. Ve son olarak Canan (2016), "Rabguzî'nin Kısasü'l-Enbiyâsında İkili Kullanımlar" adlı çalışmasında yine Harezmi dönemi eserlerinden Kısasü'l-Enbiyâ'da görülen ünlülerle ve ünsüzlerle ilgili ikili kullanımları tespit ederek dilsel yönden işlemiştir (Canan, 2016).

Türk dilinde ikili kullanımlar, genel itibarıyla herhangi bir döneme ait bir eserin ses, şekil ve söz varlığı yönünden kendinden önceki ve sonraki dönemlerin dilsel unsurlarını bünyesinde barındırması demektir. Zikredilen çalışmalardan hareketle eldeki eser, Karahanlı Türkçesinin geç evresinde yazıldığı düşünülen Rylands nüshalı Türkçe Kur'an Tercümesindeki ikili kullanımları ele almaktadır. Bu çalışmada, önceki çalışmalardan farklı olarak dilsel incelemeler karşılaştırmalı dönem özellikleri temelinde yapılmış, devamında madde başı olarak sıralanan ikili kullanımların sahip olduğu filolojik durum ortaya konmuştur. Çalışmada Karahanlı dönemi Türkçe Kur'an Tercümesi'ndeki ikili kullanımlar; ünsüzlerin ikili kullanımı, ünlülerin ikili kullanımı ve ses olayı sonucu oluşan ikili kullanımlar başlıklarıyla gösterilmiş, ilgili sözcüklerin geçtiği cümlelerden birer örnek verilip sözcüklerin Orhon, Uygur, Karahanlı ve Harezmi Türkçesindeki biçimleri de ortaya konmuştur. Bu yönüyle, eldeki çalışma Türkçe Kur'an Tercümesi açısından Rylands nüshalı Türkçe Kur'an çevirisinin sahip olduğu dilsel değeri göstermeyi hedeflemektedir.

2. ÜNSÜZLERİN İKİLİ KULLANIMI

Çalışmada bu başlığı altında fonetik olarak 11 ikili kullanım tespit edilmiştir.

1. b ~ w

Orhon Türkçesinde söz başı, söz içi ve söz sonunda korunan /b/ sesi, Eski Uygurcada söz içi ve sonunda /v/ şeklindedir. Söz başı /b/ fonemi, Karahanlı döneminde /w/ olarak karşımıza çıkar (Hacıeminoğlu, 2008, s. 7). Kur'an Tercümesinde bu ses değişimi, bir ara aşama olarak hem /b/'li hem de /w/'li şekilleri koruması bakımından önemlidir. İlgili metinde görülen *b ~ w* geçişi, şu örnekle tanıklanmaktadır.

telbe ~ telwe 'deli, mecnun'

yüz evürdiler andın, aydılar: öğretmiş turur **telbe**. 36/78a2= 44:14

ayturlar: biz koğuğlılar [mu]-miz bizim taırılarımız söz koşgu için **telwe**. 34/25a1=37:36

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *telvé* (TT III 115) ve *telve* (U III 76, 13-14); Karahanlı Türkçesinde *telbe* (RKT 36/78a2), *telü* (DLT III, 156-13), *telwé* (TİEM 73 192v/5), *telwe* (RKT 34/25a1), *telwé* (TİEM 73 385v/6); Harezmi Türkçesinde *deli* (HŞ 1242), *delü* (ME 90/5, HŞ 3591, İML 107, NF 400/5), *telbe* (HŞ) 2446, *telbe* (MM 332/4), *telü* (HŞ 4225), *telwe* (KE 152v/18) biçimlerinde kullanılmıştır.

2. ç ~ ş

Bu ünsüzler birbirinin karşılığı olan seslerdir (Hacıeminoğlu, 2008, s. 6). Harezmi ve Çağatay Türkçesinin önemli ses değişimlerinden *ç ~ ş* alternasyonu, genellikle *kêç->geş-*, *aç->aş-*, *nêçe>nişe* gibi örneklerde görülürken Kur'an Tercümesinde bu durum hem /ç/ fonemini koruyan hem de /ş/'li biçime geçen örneklerle tespit edilebilmektedir.

uçmağ ~ uçtmağ ~ uştmağ 'cennet'

bütünlükün **uçtmağ** boğını bu kün meşğüllük içre uçmağ kızları birle. 34/13b1=36:55

kırgüğü için mü'minlerni hem mü'minlerni **uçtmağlarğa** ağar astında arıklar ... 37/28b3= 48:5

kıgrür-miz olarnı **uştmağlarğa**. 2/28b1:4=57

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *uštmağ* (Wilkens, 2021: 806), Karahanlı Türkçesinde *uçmağ* (TİEM 73 234r/7), *uçmak* (DLT I, 118-24, KB 3503), *uçtmağ* (RKT 37/28b3), *uštmağ* (TİEM 73 393R/3), *uštmağ* (KB 917, TİEM 73 116v/5, RKT 26/28b1); Harezmi Türkçesinde *uçmağ* (MN (1) 14/1), *uçmağ* (NF 142/5, HŞ 4160), *uçmağ* (NF 26/12, MN (2) 35/352), *uçmağ* (HKT 471b/9, HŞ 964, MN (1) 8/2, İML 138, MN (2) 9/88) biçimlerinde kullanılmıştır.

3. d ~ y

Türk dilinin hemen her döneminde *d>đ*; *z>y* gelişimini görmek mümkündür (Hacıeminoğlu, 2008, s. 6). Orhon, Uygur ve Karahanlı Türkçelerinin olduğu Eski Doğu Türkçesini, Eski Batı Türkçesinden ayıran en önemli seslik gelişimlerden biri olan *d~y* geçişi, Kur'an Tercümesinde özellikle söz içinde ve sonunda /d/ ve /y/'li sözcüklerin ikili kullanımına dair örneklerle sahiptir.

ıđ- ~ ıy- 'göndermek, bırakmak'

eger kórksa siz ol ikiniğ ara hilaf bolmağlığında **ığylar** bir üstüvärnü. 26/12b3=4:35

eger tilese-miz **ıyğay** erdimiz olarnı yer koğı azu tüşürgetimiz olar üze päre bult kökdin.
33/33a1=34:9

Sözcük, Orhon Türkçesinde *ıd-* (BK D 35, KT G 12, T 26) biçiminde; Eski Uygur Türkçesinde *ıd-* (AY VI. 1297); Karahanlı Türkçesinde *ıd-* (TİEM 73 118r/4), *ıd-* (DLT III, 438-17, KB 1116, AH 31, TİEM 100v/7, RKT 26/12b3), *ıs-* (AH 31), *ız-* (AH 135); Harezmi Türkçesinde *ıd-* (NF 390/7, KE 134v/16, ME 41/3, MM 41/1, HKT 442a/9, 3), *ıy-* (ME 12/1, MM 238/2, HKT 402a/7, AO III/18), *ıd-* (İML 102), *ıy-* (AO I/9) biçimlerinde kullanılmıştır.

keğ ~ key 'daha, çok daha'

Çıkmañlar isig içinde, ayğıl: tamuğ otı **keđ** isig. 29/58b2=9:81

hem bėrdimiz biz olarka raħmetimizdin hem kıldımız olarnı **key** ögdilik yüksek. 31/19b2=19:50

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *ked* (Wilkens, 2021, s. 352), Karahanlı Türkçesinde *keğ* (KB 2660, AH 18, RKT 29/58b2), *keğ* (TİEM 73 389r/6), *key* (DLT I, 459-7), *kėy* (TİEM 73 8r/7); Harezmi Türkçesinde *keğ* (KE 19v/18, MM 34/4, HŞ 1598), *key* (ME 88/4, HKT 525a/8) biçimlerinde kullanılmıştır.

yağ - ~ yay- 'yaymak, dağıtmak, bol bol vermek'

sizni törütmek içinde ol kim **yağtu** tepreniğilerdin. 36/89b3=45:4

anıñ nişānlarındın kökler törütmek hem yerler törütmek, anı kim **yaydı** olar içinde tepreniğlidin.
36/22a1=42:29

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yağ-* (TT IV, 18) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *yağ* (DLT III, 434-1, TİEM 73 30v/5, RKT 36/20b1), *yay-* (DLT III, 246-20, KB 2744, TİEM 73 180v/5, RKT 36/22a1); Harezmi Türkçesinde *yağ-* (NF), *yay-* (NF 57/13, ME 57/5, MM 410/4, HKT 464a/7, HŞ 1401, MN (2) 4/39) biçimlerinde kullanılmıştır.

4. g ~ v

Orhon ve Uygur Türkçelerinin Karahanlı ve Harezmi Türkçelerinden ayrılan en önemli seslik değışmelerden biri de *g > v* gelişimidir. Karahanlı Türkçesi metinlerinde *g > v* ses olayı hem ince sıradaki sözcüklerde hem de kalın sıradaki sözcüklerde sıklıkla görülmektedir (Hacıeminoğlu, 2008, s. 7). Kur'an Tercümesi'nde bu geçişin habercisi olarak hem /g/ sesini koruyan hem de /v/ sesine gelişmiş ikili kullanımların örnekleri söz konusudur.

kigür- ~ kivür- 'koymak, sokmak, yerleştirmek, dahil etmek'

kigür- miz olarnı uşmañlararka. 26/28a3=4:57

kivürür tünni kündüz üze, **kivürür** kündüzni tün üze. 34/79b1=39:5

Sözcük, Orhon Türkçesinde *kigür-* (Wilkens, 2021, s. 379) biçiminde; Uygur Türkçesinde *kigür-* (TT IV 255-6); Karahanlı Türkçesinde *kigür-* (KB 3293, TİEM 73 336v/8), *kivür-* (RKT 34/79b1); Harezmi Türkçesinde *kigür-* (NF 350/3, KE 215r/19, ME 88/5, HŞ 155), *kirgür-* (NF 280/11), *kirgüz-* (KE 205v/12), *kivgür-* (KE 5v/6), *kiwgür-* (5v/6), *kivür-* (KE 94v/20, ME 20/6, HKT 50b/4), *kiwür-* (KE 40r/14, MM 301/1, HKT 359/1, HŞ 2992) biçimlerinde kullanılmıştır.

5. ğ ~ g

Bu ses geçişi, özellikle Arapça ve Farsça gibi dillerden Karahanlı Türkçesine geçmiş kelimelere gelen eklerde görülmektedir. Yabancı kelimelerin (özellikle Arapça ve Farsça) Türkçeye uyarlanmasında yaşanan standart dışı durumlardan biri de gelen ekin kalınlık-incelik uyumu gözetilmeksizin uyumu bozan durumlar sergilemesidir. Var olan bu duruma örnek olarak Türkçe kelimeler de standart dışı bir gelişme izlemektedir.

rahmetlğ ~ rahmetlig 'merhametli, rahmetli'

ey biziñ idimiz tegdiñ kamuğ nerseke **rahmetlğ** 'ilm yanıdın. 35/26a3=40:7

başladım tangrı atı birle üküş **rahmetlig** ulaşı yarlıkağan ol. 25/299b/1=4

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *rahmetlig* (TİEM 73 38r/1), *rahmetlğ* (RKT 35/26a3), *rahmetlig* (25/299b/1); Harezmi Türkçesinde *rahmetlğ* (NF 147/6), *rahmetlig* (NF 131/16, HKT 288b/4) biçimlerinde geçmektedir.

6. ğ ~ k

Harezmi Türkçesinin önemli ses olaylarından biri de, Çağataycaya özgü ötümlü ünsüzlerin ötümsüz formlara dönme durumudur. Burada ötümlü durumdaki /ğ/ sesinin ötümsüzleşerek /k/ formuna ulaşması, Kur'an Tercümesinde birkaç örnekte görülmektedir.

aytığ ~ aytıq 'söz'

bekütür tañrı anlarını kim kirtgündiler berk bekümiş **aytıq** birle. 30/16b3=14:27

ağnalma **aytığ** meniñ üskümde, ermez men. 37/76b2=50:29

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *aytığ* (DLT I, 113-13, KB 3907, RKT 37/76b2), *aytıq* (RKT 30/16b3) biçimlerinde geçmektedir.

yarlığ ~ yarlık 'emir, buyruk'

ëwdünüzler mü idiniz *yarlıkaña*? 28/27b3=7:150

bolmaz et-özke ölmek meger tañrı **yarlığı** birle. 25/12b3=3:145

Sözcük, Köktürkçede *yarlıka*- (T 16) biçiminde; Uygur Türkçesinde *yarlığ* (TT VI, 30-201), *yarlık* (TT I, 7-9) biçimlerinde; Karahanlı Türkçesinde *yarlığ* (DLT I, 87-17, KB 1767, TİEM 73 294v/1), *yarlık* (TİEM 73 397r/9, RKT 28/27b3) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *yarlığ* (NF 40/13, KE 4r/18, MN(1) 16/8), *yarlık* (KE 20v/19) biçimlerinde geçmektedir.

7. r ~ z

r ~ z geçişi, Altayistikte rotasizm ve zetasizm meselesi olarak sıklıkla tarihî Türk lehçeleri içerisinde görülen bir durumdur. Tekin, zetasizme inandığını (r foneminin z fonemine dönüşmesi) belirterek Türk dilleri içinde nöbetleşen 80'den fazla örnek vermiştir (2013, s. 291). Kur'an Tercümesinde Altayistiğe özgü r ~ z geçişi özellikle ettirgenlik eki noktasında görülmektedir.

tirgür- ~ tirgüz- 'diriltmek'

küçlüğ uğan **tirgürmek** üze ölüglerni. 37/3a1=46:33

tirgüzür hem öldürür, kirtgününler tañrıka. 28/35b2_7:158

Sözcük, Orhon Türkçesinde *tirgür-* (KT D2, 15); Uygur Türkçesinde *tirgür-* (AY 595/5); Karahanlı Türkçesinde *tirgür-* (DLT II, 179-15, KB 4717, TİEM 73 33r/4, RKT 37/3a1), *tirgüz-* (AH 20, TİEM 73 133v/1, RKT 28/35b2); Harezmi Türkçesinde *dirgüz-* (ME 15/8), *tirgür-* (KE 163r/1, HKT 416a/1, HŞ 3932), *tirgüz-* (NF 438/5, KE 40r/19, HKT 422a/4, MN (1) 21/1,2) biçimlerinde geçmektedir.

8. t ~ d

/d/ fonemi, hiçbir zaman sözcük başında bulunmazken ekler /d~/ ile başlayabilir. Hangisinin ne zaman kullanıldığı ile ilgili kural koymak mümkün değildir (Gabain, 1988, s. 40). /t, k/ gibi tonsuz ünsüzlerin çeşitli sebeplerle /d, g/ gibi ünsüzlere dönüşmesine tonlulaşma (sedalılaşma) denmektedir (Hacıeminoğlu, 2008, s. 5). Genellikle söz içinde görülen bu durum, ilgili ekin tonlu-tonsuz karşılıkları noktasında yaşanan imla tercihinin ortaya koymaktadır.

keldür- ~ ketür- 'getirmek, getirip göstermek, vermek'

në kim **keldürse** sizke yalavaç tutuñ anı. 38/22a2=59:7

ketürdi anı fir'avn boğnı bolsa üçün olarka düşman 32/6b1= 28:8

Sözcük, Orhon Türkçesinde (KT K 1, BK G 11, T 32) biçiminde; Uygur Türkçesinde *kelür-* (AY 13/3) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde Harezmi Türkçesinde *keldür-* (NF 40-9, ME 11/8, HKT 40b/4, İML 130), *keltür-* (NF 161/11, ME 5/3, İML 131), *keltür-* (MM 296/4), *kiltür-* (HŞ 4223, MN (1) 4/9), *kitür-* (HŞ 2141, MN (2) 29/291) biçimlerinde geçmektedir.

oltur- ~ oldur- 'oturmak'

anlar kim aydılar қадаşlarına **oldurdılar**, eger boyun susalar bizke öldrülmegetiler. 25/23b2=3:168

қаған kim eşitse siz таñrıның аyetlerini таңлur аңа, fusüs tutlur аңı, **olturmağlar** olar birle. 26/95b1=4:140

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *olur-* (Wilkens, 2021, 506), Karahanlı Türkçesinde *oldur-* (DLT III, 235-11, KB 771, TİEM 73 69v/9, RKT 25/23b2), *oltur-* (DLT I, 224-3, TİEM 735 56v/7, RKT 26/95b1), *olturt-* (TİEM 73

413v/9); Harezmi Türkçesinde *oldur-* (ME 119/6, HKT 91b/1), *oltur-* (NF 243/12, KE 89r/18, ME 170/8), *otur-* (ME 58/5, MM 109/1, HKT 181b/3) biçimlerinde geçmektedir.

öltür- ~ öldür- 'öldürmek'

tanrı tirgüzür hem *öldürür*. 25/21b1=3:156

ançada *öltürür* erdiñiz olarnı anıñ yarlığı birle. 25/15a2=3:152

Sözcük, Orhon Türkçesinde *öltür-* (KT D 10, BK D 9) biçiminde; Eski Uygur Türkçesinde *öltür-* (AY 17/13); Karahanlı Türkçesinde *öldür-* (DLT I, 224-17, KB 2292, TİEM 73 33r/4, RKT 38/37b3), *öltür-* (TİEM 73 208r/9, RKT 25/15a2); Harezmi Türkçesinde *öldür-* (NF 398/16, KE 231r/10, ME 16/2, MM 367/3), *öltür-* (NF 48/13, KE 15r/20, HKT 273b/8), *öltüz-* (KE 35v/15) biçimlerinde geçmektedir.

yağtur- ~ yağdur- 'yağdırmak'

yağdurdımız olar üze taşlar. 30/30a1=15:74

eger erse bu ol rāst seniñ üskünjün *yağturğıl* biziñ üze taşlar kökdin. 28/81b1=8:32

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *yağdur-* (TİEM 73 120r/9, RKT 30/30a1), *yağtur-* (DLT III, 95-19, RKT 31/79a3); Harezmi Türkçesinde *yağdur-* (NF 334/10, KE 32r/20, ME 15/6, HŞ 3598) biçiminde geçmektedir.

yėti ~ yēdi 'yedi'

Oğuzcaya özgü söz içindeki ötümsüz ünsüzün iki ünlü arasında kalarak hem ötümlü şeklin temsili hem de ötümsüz formu koruyan biçim *yėti ~ yēdi* örneği özelinde görülmektedir.

töritt olarnı *yēdi* kat kökni. 35/78a2=41:12

tanrı ol kim töritt *yėti* kökni. 38/87a3=65:12

Sözcük, Orhon Türkçesinde *yėti* (KT D 11, BK D, 10) biçiminde; Eski Uygur Türkçesinde *yėti* (AY 11/11); Karahanlı Türkçesinde *yēdi* (RKT 35/78a2), *yėti* (DLT III, 227-7, TİEM 73 177r/3, RKT 38/87a3), *yiti* (KB 927); Harezmi Türkçesinde *yėti* (KE 3r/17), *yēti* (NF 98/5), *yēti* (NF 29/11), *yētti* (KE 66v/10, MM 395/2) biçimlerinde geçmektedir.

9. v ~ w

Orhon Türkçesinin söz içi ve sonu /b/ sesleri, Eski Uygurcada dış dudak /v/ sesi, İslami Türkçe metinlerde çift dudak /w/ sesine döner. Kur'an tercümelerindeki örnekler göz önüne alındığında, bu metinde hem Eski Uygurcaya ait /v/ hem de Karahanlı Türkçesine ait /w/ foneminin birlikte kullanılmaktadır.

ewrül- ~ evrül- 'dönmek, dolaşmak, geri dönmek, dönüp gitmek'

körmesler mü anı kim töritt *ewrülür* anıñ kölikeleri onğın soldın. 30/53a3=16:48

tarudı sizing üze yer ol kim kēngüdi erdi yana *ewrüldüñgüz* arka bērigliler kızleyü. 29/19a3=9:25

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *ewril-* (AY 136/3); Karahanlı Türkçesinde *ewril-* (KB 6231), *ewrül-* (RKT 35/11b3), *ewrül-* (DLT I, 248-16, TİEM 73 17r/2, RKT 30/53a3); Harezmi Türkçesinde *ewrül-* (KE 197r/4, HKT 497b/7, HŞ 1940), *ewrül-* (NF 179/6, KE 40v/11, ME 122/6), *ivril-* (HŞ 1940), *öwrül-* (KE 178v/8) biçimlerinde geçmektedir.

ķawi ~ ķavi (Ar.) 'kavi, güçlü, kuvvetli'

Türkçe sözcüklerde görülen ünsüz geçişleri, yabancı kelimelerde de görülmektedir.

aydı: munu *ķawi* kılğatımız seniñ bilekiñni. 32/23b3=28:35

ķawi kıldı sizni yārisi birle, rūzi kıldı / bērdi sizke, arığlardın bolğay kim sizler. 28/78a1=8:26

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *ķawi* (RKT 28/54b1), *ķavi* (TİEM 73 87r/8, RKT 32/23b3); Harezmi Türkçesinde *ķavi* (NF 286/2, KE 61v/13, ME 130/5, HŞ 4626) biçiminde geçmektedir.

yalawaç ~ yalavaç 'peygamber'

yañruğlı-miz saña taķı kılığlı-miz anı *yalawaçlardın*. 32/6b1=28:7

va'de kıldı tanrı, rāst aydı **yalavaçlar**. 34/12a3=36:52

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yalavaç* (Wilkins, 2021, s. 856) Karahanlı Türkçesinde *yalavaç* (DLT III, 82-14, TİEM 73 10v/7, RKT 34/12a3), *yalawaç* (DLT III, 47-18, KB 2637, TİEM 73 42v/3); Harezmi Türkçesinde *yalavaç* (KE 47v/18, HKT 106b/9, İML 138), *yalawaç* (NF 230/6, KE 53r/20, ME 8/6) biçimlerinde geçmektedir.

10. g ~ w

Orhon ve Uygur Türkçelerinin Karahanlı ve Harezmi Türkçelerinden ayrılan en önemli seslik değişimlerden biri de, g>w gelişimidir. Hacıeminoglu, Karahanlı Türkçesi metinlerinde sıkça karşılaşılan bu ses olayının hem ince sıradaki sözcüklerde hem de kalın sıradaki sözcüklerde görüldüğünü belirtir (2008, s. 7). Kur'an Tercümesi'nde bu geçişin habercisi olarak hem /g/ sesini koruyan hem de /w/ sesine gelişmiş ikili kullanımların örnekleri söz konusudur.

soguq ~ sawuq 'soğuk'

kigrür-miz olarnı **soğuk** kölikeke. 26/29a1=4:57

bu yungu suw **sawuq** turur hem içgü turur. 34/63a3=38:42

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *soğık* (AY 111/13), *soğıg* (TT I, 11, 104), *sovuk* (H. I. 26. 28.) biçimlerinde; Karahanlı Türkçesinde *sawuq* (TİEM 73 395v/2, RKT 34/63a3), *sağuk* (TİEM 73 238r/9), *soğuk* (KB 3581, TİEM 73 433v/7) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *savuk* (KE 198v/18), *sawuq* (NF 30/16, KE 57r/9, ME 237/6), *sovuk* (HŞ 4231, İML 185) biçimlerinde geçmektedir.

11. z ~ s

Harezmi Türkçesi metinlerinde geniş zamanın olumsuzu *-mAs* biçimindedir. Kur'an Tercümesi'nde ek hem *-mAz* hem de *-mAs* biçiminde kullanılmıştır.

ermez ~ ermes 'değil, olmaz, hayır'

anaları **ermez** olar meger ol urağutlar tuğurdı olarnı. 38/2b3=58:2

sizke elleşmekni: mü'min **ermes** sen. 26/62a1=4:94

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *ermēs* (TİEM 73 321v/3), *ermez* (TİEM 73 382r/4, RKT 37/77b1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *ermes* (MM 28/3) biçiminde geçmektedir.

köküz ~ köküs 'gönül, yürek'

ol kim **köküzleriğiz** içinde turur ... ol tanrı bilgen. 25/19b1=3:154

ey idim, aç bērgil meniñ **köksümni** ya2ni kögölümni. 31/42b1=20:25

Sözcük, Uygur Türkçesinde *kögüz* (AY 359/17) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *kögüz* (DLT I, 366-4, KB 2243, AH 278), *köküs* (DLT I, 230-6, TİEM 73 229v/1), *köküz* (DLT I, 366-4, TİEM 73 204r/4, RKT 25/19b1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *kögüs* (KE 208v/6, ME 226/1, İML 141), *kögüz* (KE 248r/15), *köküs* (NF 90/9, HŞ 3721), *köküz* (MM 92/2) biçimlerinde geçmektedir.

füsüz ~ füsüs (Far.) 'alay'

tuttumuz olarnı **füsüska**. 34/69b3=38:63

ol sizler tuttuğuz tanrıniñ nişanlarını **füsüzka**, ardi sizni yakın tiriglik. 36/108b1=45:35

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *fusus* (KB 1464), *füsüs* (TİEM 73 8v/3, RKT 34/69b3), *füsüz* (RKT 36/108b1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *füsüs* (KE 24r/7) biçiminde geçmektedir.

3. ÜNLÜLERİN İKİLİ KULLANIMI

Çalışmanın bu başlığı altında fonetik olarak 8 ikili kullanım tespit edilmiştir.

1. e ~ a

Artdamaksillaşma, sözcükteki ön ünlü/ünlülerin çeşitli seslik nedenlerle art ünlüye/ünlülere dönüşmesidir (Eker, 2011, s. 289). Kur'an Tercümesinde hem Türkçe hem de yabancı kelimelerde (*ayet*, *tengri* ve *yepüş-*) artdamasıl ve öndamasıl formlar birlikte kullanılmaktadır.

ayet ~ ayat 'ayet'

olar yalğan tuttılar biziñ **āyātılarımıznu**. 28/17a1=7:136

anlar kim katıglandılar biziñ **āyetlerimiz** içre. 33/30b2=34:5

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *ayat* (TİEM 73 47v/8, RKT 28/17a1), *ayet* (TİEM 73 320v/8, RKT 33/30b2) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *ayat* (KE 119r/16, HKT 60b/5), *ayet* (NF 255/6, KE 84r/17, ME 74/8, MM 143/1, HKT 309b1) biçimlerinde geçmektedir.

tengri ~ tangrı 'Tanrı, Allah'

başladım **tağrı** atı birle üküş rahmetlig ulaşı yarlıkağan. 33/28a1=34

ewrülür aning kölikeler oñdın soldın, **teğrike** yüknügliler olar. 30/53b2=16:48.

Sözcük, Orhon Türkçesinde *teğri* (KT G 9, BK K 9, T 2) biçiminde; Uygur Türkçesinde *tağrı* (UW), *teğri* (AY 3/4) biçimlerinde; Karahanlı Türkçesinde *tağrı* (TİEM 73 220r/3, RKT 33/28a1), *teğri* (DLT II, 77-20, KB 3684, TİEM 73 397v/7, RKT 30/53b2) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *tağrı* (NF 23/2, ME 17/5, HKT 47a1), *teğri* (KE 9v/1, MM 42/4, HŞ 4614, İML 137, AO 1/14), *tiğri* (MN (1) 11/3, MN (2) 23/229) biçimlerinde geçmektedir.

yepüş- ~ yapuş- 'sarılmak, dört elle sarılmak, sığınmak'

meger anlar kim yandılar, oñardılar, **yapıştular** tağrıka. 26/99a3=4:146

yepüşgil aña kim yarlıg ıdıldı saña. 36/55a1=43:43

Sözcük, Uygur Türkçesinde *yapış-* (H II. 31) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *yapış-* (DLT III, 70-1, TİEM 73 248v/9), *yapuş-* (KB 6630, AH 268, TİEM 73 47v/8, RKT 26/99a3), *yepüş-* (TİEM 73 360r/1), *yepüş-* (RKT 36/55a1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *yapuş-* (NF 45/15, KE 120r/5, ME 85/4, HKT 327b/5, HŞ 4556) biçiminde geçmektedir.

2. e ~ ü

Türk dilinin değişik saha ve çevrelerinde karşımıza çıkan bu ses olayı Karahanlı Türkçesi metinlerinde de mevcuttur (Hacıeminoğlu, 2008, 4). Kur'an Tercümesinde *e>ü*, *ı>u*, *i>ü* ses değişimleriyle beraber ikili kullanımlar söz konusudur.

südre- ~ südrü- 'sürüklemek, zorla çekmek'

tutti kaşaşınıñ başını **südreğür** anı öziñe. 28/28a1=7:150

tutuñlar, **südrüñler** anı tamuğnuñ ortasıña tegi. 36/86a1=44:47

Sözcük, Uygur Türkçesinde *södrü-* (Wilkens, 2021: 622), *südrü-* (Wilkens, 2021, s. 636) biçimlerinde; Karahanlı Türkçesinde *südre-* (RKT 28/28a1), *südrü-* (TİEM 73 364r/5, RKT 36/86a1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *südre-* (KE 24v/15), *süyre-* (KE 246v/2) biçimlerinde geçmektedir.

3. ı ~ u**ağrı- ~ ağrut-** 'vurup sindirmek, can yakmak'

kaçan **ağrutsa** siz olarnı berkitiñ bağı. 37/6b2=47:4

bezedi olarka yek işlerini, ol olarnıñ dösti ol, bü kün anlarka ol **ağrutğan** kın. 30/61a1=16:63

Sözcük, Uygur Türkçesinde *ağrı-* (HUAS. 38) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *ağrı-* (DLT I, 261-12, KB 4302, TİEM 73 733r/4, RKT 30/61a1), *ağrut-* (RKT 37/6b2) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *ağrı-* (KE 78r/4, ME 80/7, HŞ 3484) biçiminde geçmektedir.

bulıt ~ bulut 'bulut'

bulıt haqqı arıg ve ağır yük. 37/83a2=51:2

kaçan kördiler erse anı, **bulutnu**, öter kelmiş özleri kılında aydılar: 31/79a2=46:24

Sözcük, Orhon Türkçesinde *bulıt* (YE 53/3) biçiminde; Uygur Türkçesinde *bulıt* (AY 143/12) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *bulıt* (DLT I, 354-7, KB 6521, AH 223, TİEM 73 19r/7, RKT 37/83a2), *bulut* (DLT III,

39-12, AH 57, TİEM 73 263r/3, RKT 31/79a2) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *bulut* (NF 38/8, KE 221v/7, ME 22/5, HŞ 1281), *bulut* (NF 291/11, KE 30r/10, ME 14/7, HŞ 3218) biçimlerinde geçmektedir.

ķorkınc̄ ~ ķorkunç ‘korku, korkulacak yer’

kelse olarķa bir buyruk imiklikdin azu *ķorkınc̄dın*. 26/50a2=4:83

kizledi özi içinde *ķorkunç*, yalawaç. 31/55a1=20:67

Sözcük, Uygur Türkçesinde *ķorkınc̄* (AY 97/5), *ķorgınc̄* (Wilkens, 2021, s. 394), *ķorkunç* (Wilkens, 2021, s. 395) biçimlerinde; Karahanlı Türkçesinde *ķorkınc̄* (KB 2149, TİEM 73 67r/9, RKT 26/50a2), *ķorkunç* (DLT III, 168-28, TİEM 73 5v/8, RKT 31/55a1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *ķorkunç* (KE 224r/1, HŞ 20), *ķorku* (KE 27r/1), *ķorkuğ* (NF 331/7, KE 121r/6, ME 41/2, HKT 283b/4, HŞ 4501), *ķorkunç* (NF 178/12, KE 139v/16, ME 111/4) biçimlerinde geçmektedir.

ķorkıt- ~ ķorkut- ‘çok korkutmak, dehşete düşürmek’

ançası bar yarlıkamaklıķ seniğ idıñdin *ķorkıtmaq* üçün. 32/30b1=28:46

mundağuk ıdtımız anı ķuróanını tãziçe, ewürdimiz anıñ içinde *ķorkıtmaqđın*. 31/87a3=20:113

Sözcük, Uygur Türkçesinde *ķorkıt* (AY 220/21) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *ķorkıt-* (DLT II, 339-23, KB 656, TİEM 73 383v/8, RKT 28/8a1), *ķorkunç* (DLT III, 168-28, TİEM 73 5v/8, RKT 31/55a1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *ķorkıt-* (NF 201/8, KE 248v/20), *ķorkunç* (NF 178/12, KE 139v/16, ME 111/4) biçimlerinde geçmektedir.

toķıñ- ~ toķuñ- ‘savaşmak, çarpışmak, öldürmek, cihat etmek, mücadele etmek’

toķıñları olar ara ķatığ. 38/27b2=59:14

kim kim ewürse olarķa ol kün soñını meger ewrölüp *toķuñķa*. 286/72a3=8:16

Sözcük, Orhon Türkçesinde *toķıñ-* (E 49, 3) biçiminde; Uygur Türkçesinde *toķıñ-* (Wilkens, 2021, s. 727) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *toķıñ-* (DLT II, 103-24, KB 2364, TİEM 73 142v/3, RKT 38/27b2), *toķuñ-* (DLT II, 103-17, TİEM 73 22v/7, RKT 286/72a3) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *doķuñ-* (ME 110/1), *toķuñ-* (KE 168v/11, ME 125/5, MM 96/3, HKT 191b/4) biçimlerinde geçmektedir.

umıñsız ~ umunçsuz ‘umutsuz, umudu kesen’

umıñsız bolmañlar tañrıñıñ raħmetindin. 30/7b1=12:87

sewünçi bėrdimiz saña kőnilikin, bolmağıl *umunçsuzlardın*. 30/27a2=15:55

Sözcük, Uygur Türkçesinde *umunçsuz* (Wilkens, 2021, s. 799) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *umıñsız* (KB 1115, TİEM 73 192v/2, RKT 31/76a1), *umunçsuz* (TİEM 73 180v/7), *umunçsuz* (RKT 30/22b1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *umançsız* (KE 53v/21) biçiminde geçmektedir.

umız- ~ umuz- ‘uyuklamak’

uđķu kim *umızmaq* 25/17b1=3:154

uđķu birle *umuzmaq* 28/69a3=8:11

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *umız-* (RKT 25/17b1), *umuz-* (RKT 28/69a3) biçimlerinde geçmektedir.

unit- ~ unut- ‘unutmak’

ķaçan *unıttılar* erse anı kim pend bėrildiler. 28/41a3=7:16

bu kün *unutmaq* yanutın bėrür-miz andağ unıttıñız. 36/107b2=45:34

Sözcük, Uygur Türkçesinde *unit-* (AY 175/16) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *unit-* (DLT I, 215-18, KB 757, AH 354, TİEM 73 99r/1, RKT 28/41a3), *unut-* (DLT I, 215-10, AH 354, TİEM 73 234v/7, RKT 36/107b2) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *unit-* (NF 266/6), *unut-* (NF 288/5, KE 20v/10, ME 18/8, MM 51/2, HŞ 2844, İML 115) biçimlerinde geçmektedir.

yorı- ~ yoru- ‘gezip dolaşmak’

ançada **yoryyur** erdiñiz kıyu bakmaz erdiñiz. 25/16b1=3:153

sizde öñdin yollar, **yoruñlar** yer içinde 25/8a3=3:137

Sözcük, Orhon Türkçesinde *yori-* (BK D 27, KT D 37, T 61) biçiminde; Uygur Türkçesinde (AY 108/15) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *yori-* (TİEM 73 19r/5, RKT 30/47b1), *yoru-* (TİEM 73 436v/8, RKT 25/8a3), *yöri-* (TİEM 73 107r/4), *yörü-* (TİEM 73 3v/1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *yor-* (KE 90r/11, MM 387/2, HŞ 1148), *yöri-* (NF 60/8, KE 9v/1, ME 124/3), *yöri-* (NF 351/7, KE 123v/13, ME 67/2), *yür-* (HŞ 2309), *yüri-* (HŞ 2435), *yürü-* (İML 115, HŞ 3088) biçimlerinde geçmektedir.

4. i ~ ü

berkit- ~ **berküt-** 'pekiştirmek, sağlamlaştırmak, sağlama bağlamak'

kaçan ağrutsa siz olarnı *berkitiñ* bağı. 37/6b2=47:4

berküttiler bir işni, biz *berkütgen-miz*. 36/70a1=43:79

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *berkit-* (DLT II, 202-1 KB 4824, RKT 37/6b2), *berküt-* (RKT 36/70a1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *berkit-* (KE 18v/11, ME 169/1, HKT 174a/1) biçiminde geçmektedir.

bit- ~ **büt-** 'inanmak, iman etmek, tapınmak, kulluk etmek'

ey anlar kim *bittiler*, yemenler ribanı. 25/4b3=3:130

andağ ermez kim anlar *bütmezler* āhiretka. 33/32a3=34:8

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde (TİEM 73 48v/60, RKT 25/4b3), *büt-* (DLT II, 294-2, KB 1944, AH 147, TİEM 73 10v/1, RKT 33/32a3) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *bit-* (NF 26/6, KE 127r/9, MM 372/2, HKT 33b/2), *büt-* (NF 382/2, KE 34v/6, ME 33/3, HKT 356a/2, MM 130/4, HŞ 4655) biçimlerinde geçmektedir.

bütünlükün ~ **bütünlükün** 'şüphesiz, elbette, kesin olarak, andolsun ki!'

bütünlükün buldumuz olarnıñ üküşreklerini. 28/3b2=7:102

korquñ tañrıdın kim *bütünlükün* tañrı eşitgen bilgen erür. 37/53b3=49:1

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *bütünlükün* (RKT 27/42a3), *bütünlükün* (RKT 37/53b3) biçimlerinde geçmektedir.

indenil- ~ **ündenül-** 'çağrılmak, seslenilmek'

ol *indenlür* müsülmānlık tapa yime tañrı körsetmez köni yolını. 38/43b3=61:7

kaçan keldi erse añar *ündenildi*: ey müsā. 31/39a1=20:11

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *indenil-* (RKT 38/43b3), *ündenil-* (TİEM 73 116v/5), *ündenül-* (RKT 35/28b1) biçimlerinde geçmektedir.

körkit- ~ **körküt** 'göstermek'

hezine kılurlar mällarını boğunka *körkitü*. 26/15a3=4:38

kim *körkütür-miz* olarka her-āyine. 31/78b1=41:53

Sözcük, Uygur Türkçesinde *körgit-* (Wilkens, 2021, s. 409), *körit-* (TİEM 73 76r/8), *körkit-* (AY 250/21) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *körgit-* (TİEM 73 157v/3), *körgüt-* (TİEM 103v/3), RKT 38/45a3), *körkit-* (KB 663, RKT 27/39b3), *körküt-* (DLT II, 340-5, RKT 31/78b1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *körget-* (HŞ 1613), HŞ 4294, İML 103), *körkit-* (NF 408/3), *körküt-* (ME 98/1, MM 352/3, HKT 41a5) biçimlerinde geçmektedir.

5. o ~ a

Düzleşme, sözcüklerdeki yuvarlak ünlülerin çeşitli seslik nedenlerle düz ünlülere dönüşmesidir (Eker, 2011, s. 289). Kur'an Tercümesinde *o>a* ses değişiminde görülen düzleşme örneği iki örnekte karşımıza çıkmaktadır.

olar ~ **anlar** 'onlar'

olar bezedi arıttı tañrı kögüllerini. 37/55a3=49:3

anlar kim kesildiler ew barqđın. 33/12b2=33:50

Sözcük, Uygur Türkçesinde *anlar* (UTS), Karahanlı Türkçesinde *anlar* (TİEM 73 10a/4, RKT 35/41b2), *olar* (KB 2433, TİEM 73 136v/8, RKT 37/55a3) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *alar* (NF 284/17, HŞ 120), *anlar* (NF 24/10, KE 4v/20), *olar* (KE 4v/14, HŞ 4439) biçimlerinde geçmektedir.

soguk ~ sawuk ‘soğuk’

bu yungu suw **sawuk** turur hem içgü turur. 34/63a3=38:42

kigrür-miz olarnı **soguk** kölikeke. 26/29a1=4:57

Sözcük, Uygur Türkçesinde *sogik* (AY 111/13) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *saguk* (TİEM 73 238r/9), *sawuk* (TİEM 73 395v/2, RKT 34/63a3), *soguk* (RKT 26/29a1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *savuk* (KE 198v/18, İML 181), *sawuk* (NF 30/16, KE 57r/9, ME 237/6, HŞ 1991), *sovuk* (İML 185), *sowuk* (HKT 315b/3) biçimlerinde geçmektedir.

6. e ~ ê

Kapalı e ünlüsü, Türk dilinin tarihî dönemlerinde hem normal süreli kapalı e’den hem de uzun kapalı e’den gelişen örneklerle görülmektedir. Köktürk ve Karahanlı Türkçelerinde normal süreli kapalı e ünlüsüne, e ve i yanında daha çok kapalı ê olarak rastlanırken Uygur, Harezmi, Kıpçak Eski Türkiye Türkçelerinde normal süreli kapalı e ünlüsüne e veya i olarak; Çağatay Türkçesinde i olarak rastlanılmaktadır (Güngör, 2018, s. 127). Orhon yazıtlarında kapalı ê ünlüsünü gösteren bir işaret kullanılmazken ilk kez Yenisey yazıtlarında kapalı ê sesini gösteren özel bir işaret kullanılmıştır. Kur’an Tercümesinde de ê/e biçimleriyle ikili formları ile kullanımı birçok örnekle tanıklanmıştır.

elet ~ êlet- ~ elt- ‘iletmek, götürmek’

eletinler bu köñlekimni kemşin anı atam yüzi üze. 30/10a3=12:93

tünle **êletgil** kullarımını, sizler êderü kelgenler siz. 36/80a3=44:23

eltmesün sizni boğunnuğ düşmahkı anığ üze. 27/24a1=5:8

Sözcük, Uygur Türkçesinde *êlit-* (Man III. 6, 3), *ilet-* (AY 647/9), *elt-* (Wilkens, 2021: 256); Karahanlı Türkçesinde *elêt-* (TİEM 73 224r/5, RKT 36/80a3), *elet-* (RKT 30/10a3), *elt-* (RKT 27/24a1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *elet-* (NF 185/3), *êlet-* (KE 54v/1, ME 4/2), *êlt* (NF 103/16, KE 2v/6, ME 4/2), *ilet-* (HKT 3b/3, MN (2) 13/128), *ilt-* (MN (1) 15/3, HŞ 3622) biçimlerinde geçmektedir.

êşit- ~ eşit- ‘işitmek’

ançada kim aydıñız **êşittiniz** hem boyun sudumuz. 27/23a3=5:7

ündese sen olarnı köni yolka **eşitmezler**. 28/60a8=7:198

Sözcük, Orhon Türkçesinde *êşid-* (KT G 2, BK K 1, T 12) biçiminde; Uygur Türkçesinde *eşid-* (TT VII, 49), *işid-* (U. IV. 28, 32) biçimlerinde; Karahanlı Türkçesinde *eşit-* (DLT I, 212-1, KB 3767, RKT 28/60a8), *êşit-* (TİEM 73 230r/5, RKT 27/23a3), *işit-* (DLT I, 377-14, KB 3422, AH 129) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *eşit-* (NF 69/17, HKT 534b/7), *êşit-* (ME 138/5, MM 27/1), *işit-* (NF 2/6, KE 239r/20, HKT 457b/4, HŞ 3935, İML 110), *işüt-* (K VI/26) biçimlerinde geçmektedir.

ew ~ êw ‘ev, mesken’

tağrı ... kıldı sizlerke yılkılar terilerindin **ewler**, yünğül tutar siz anlarnı köçgü künleriñizde. 30/72b3=16:80

ol çığaylarğa kim **ewlerindin** adrılgan tururlar, anlar kim çıkardılar. 38/22b3=59:8

Sözcük, Orhon Türkçesinde *eb* (BK D 32, KT K 8, T 30) biçiminde; Uygur Türkçesinde *ev* (AY 6/4) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *ef* (DLT III, 212-20), *ev* (DLT I, 516-17), *êv* (TİEM 73 269v/9), *ew* (DLT II, 104-4), *êw* (TİEM 73 449v/3); Harezmi Türkçesinde *ev* (KE 18r/3, İML 05), *ew* (NF 18/17, KE 18r/3), *êw* (ME 166/1, MM 300/3), *öw* (KE 164r/9), *öy* (KE 218v/21) biçimlerinde geçmektedir.

ne ~ nê ‘ne, niçin’

bilür tağrı **nê** ol köñülleri içinde. 26/36a1=4:63

ne ol olar üze eger bitseler tañrıka? 26/15b3=4:39

Sözcük, Orhon Türkçesinde *ne* (KT D 9, BK D 9, T 14) biçiminde; Uygur Türkçesinde *ne* (AY 9/9) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *ne* (KB 235, AH 369, RKT 26/15b3), *nē* (TİEM 73 4v/8, RKT 26/36a1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *ne* (NF 8/9, KE 4r/11, ME 175/7), *nē* (MM 13/3) biçimlerinde geçmektedir.

neçe ~ nēçe 'nice, bir hayli'

nēçe uluşdın boynağulıq kıldı idı fermānıdın ... hisāb kıldımız añar. 38/84a2=65:8

neçeni yokattımız olarda aşnu. 31/28b3=19:74

Sözcük, Orhon Türkçesinde *nence* (BK K 9) biçiminde; Uygur Türkçesinde *neçe* (AY 5/9) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *nece* (DLT I, 49-12), *nēçe* (DLT I 49-1, RKT 38/84a2), *nēçē* (TİEM 73 3v/8), *neşē* (TİEM 73 44v/1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *nēçe* (MM 79/4), *neçe* (NF 65/15, HKT 309b/72), *niçe* (KE 11r/10, HKT 30b/7, HŞ 1961), *nişe* (NF 15/17, HKT 56a/2) biçimlerinde geçmektedir.

neme ~ nēme 'ne!, çok, pek'

anlar kim bittiler, kıldılar edgölükler *nēme* az turur anlar. 34/55b2=38:24

olarıñ sığıngusı tamuğ *neme* yawuz yangı yer. 29/53a2=9:73

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *nēmē* (TİEM 73 11v/3), *neme* (TİEM 73 35r/5), *nēme* (RKT 34/62b1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *neme* (NF 22/1, HŞ 387, İML 96, AO II/34), *nēme* (ME 19/6) biçimlerinde geçmektedir.

sen ~ sēn 'sen'

sen özde arıg tuvā atlıg. 31/39a2=20:12

yalğan tutsalar *sēni* çın-ok yalğan tutuldı yalavaçlar... 25/27b3=3:184

Sözcük, Orhon Türkçesinde *sen* (T 10) biçiminde; Uygur Türkçesinde *sen* (AY 8/10) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *sen* (TİEM 73 148r/4, RKT 31/39a2), *sēn* (TİEM 73 1v/3, RKT 31/18b1) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *sen* (NF 12/11, ME 69/3, İML 86, AO 1/5), *sēn* (MM 51/1), *sin* (MN (1) 8/7, MN (2) 10/96) biçimlerinde geçmektedir.

sez- ~ sēz- 'sanmak, zannetmek'

ançası bar *sēzdiñiz* ol tañrı bilmez siz üküşni andın kim kıılır sizler. 35/85b2=41:22

sezigliler tañrıka yawuz *sezig*. 37/29b3=48:6

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *sēz-* (TİEM 73 35v/2, RKT 35/85b2), *sez-* (RKT 37/29b3) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *sēz-* (ME 172/1), *sez-* (NF 34/12, KE 206r/4), *siz-* (HKT 178a/5, HŞ 1105) biçimlerinde geçmektedir.

tewe ~ tēwe 'deve'

sekiirmedinizler anıñ üze atlardın *tēwe* ermez. 38/20b3=59:6

tañrı ... kıldı sizlerke ... koy yünlerindin, *tewe* yünleriñdin, çübürlerindin orun töşşekler. 30/73a3=16:80

Sözcük, Orhon Türkçesinde *tewe* (T 48) biçiminde; Uygur Türkçesinde *tēwē* (H. I. 10, 28) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *teve* (DLT III, 139-8), *tēwē* (TİEM 73 39r/7), *tēwe* (RKT 38/20b3), *tewe* (DLT II, 181-24, RKT 30/73a3), *tevey* (DLT III, 314-27), *tewey* (DLT II, 329-28), *tewi* (DLT II, 338-8), *tēwi* (DLT I, 389-16) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *dive* (İML 172), *teve* (KE 192r/20), *tēwe* (MM 175/2), *tewe* (NF 20/6, KE 58r/16), *tive* (İML 92), *tive* (HKT 323a/3, HŞ 2001) biçimlerinde geçmektedir.

7. ı~i

Öndamaksillaşma, sözcükteki art ünlü/ünlülerin çeşitli seslik nedenlerle ön ünlüye/ünlülere dönüşmesidir. /i/, Türkçenin en zayıf ünlüsüdür ve /i/ye gelişme eğilimindedir (Eker, 2011, s. 289). Kur'an Tercümelerinde bu durum hem /i/ fonemini koruyan hem de /i/li biçime geçen örneklerle tespit edilebilmektedir.

bıç- ~ biç- 'biçmek, kesmek'

kırtğarur sizlerni ol ağırlıgı kındın. 38/45b1= 61:10

kırtğardımız anlarını kim yığarlar yawuzluğdın. 28/41b1=7:165

Sözcük, Uygur Türkçesinde *kutgar-* (AY 115/5), *kutgur-* (AY 582/17) biçimlerinde; Karahanlı Türkçesinde *kurtar-* (TİEM 73 11v/8), *kutgar-* (DLT II, 192-19, KB 6260, TİEM 73 101r/1, RKT 28/41b1), *kurtğar-* (RKT 38/45b1), *kutkar-* (TİEM 73 426r/2), *kutrar-* (DLT II, 199-21) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *kurtar-* (NF 223/16, KE 239r/18, HKT 581a/6), *kırtğar-* (NF 217/12, KE 52r/4, HKT 285a/6), *kırtkar-* (KE 118r/17, HŞ 4155), *kutgar-* (NF 73/12, KE 100v/7, ME 12/2), *kutkar-* (KE 100v/7, NF 165/13, HŞ 4345, İML 108), *kutar-* (KE 237r/19, ME 8/5, MM 219/4) biçimlerinde geçmektedir.

-g Düşmesi

Oğuz Türkçesinin karakteristik bir özelliği söz içi ve söz sonu /g/ foneminin düşmesidir. Kur'an Tercümeleri'nde bu durum hem /g/ fonemini koruyan hem de /g/ foneminin düşmesiyle oluşan ikili kullanımların örnekleri mevcuttur.

elig ~ el 'el'

ançaka tegi børseler gezid öz **eligdin**, olar ğor bolup olar. 29/22a3=9:29

kigürgil **eliğni** könçükün içiçe. 32/22a1=28:32

Sözcük, Orhon Türkçesinde *elig* (KT D 32) biçiminde, Uygur Türkçesinde *elig* (AY 3/7) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *el* (KB 3125, RKT 32/22a1), *el* (TİEM 73 141v/6), *elig* (DLT I, 253-18, KB 850, AH 30, RKT 29/22a3), *eliğ* (TİEM 73 426r/5) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *el* (NF 29/11, KE 69v/3, iml 141), *el* (MM 84/1), *elig* (ME 109/6, HKT 241b/4, MM 97/1), *il* (HŞ 1864), *ilig* (HŞ 3706) biçimlerinde geçmektedir.

kopğur- ~ kopur- 'haşretmek, diriltip kaldırmak'

ey katıgıg bizke kim **kopğurdı** yatğu yerimizdin. 34/12a1=36:52

kopurmas tağrı anı kim ölse. 30/48b1=16:38

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *kopar-* (Tiem 98v/3), *kopğar-* (TİEM 73 215r/4), *kopğur-* (RKT 34/12a1), *kopur-* (DLT II, 72-4, KB 4271, TİEM 73 416r/6, RKT 28/56a2) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *kopğar-* (HKT 8a/7), *kopra-* (HŞ 4183), *kopur-* (KE 176r/21) biçimlerinde geçmektedir.

yapurğak ~ yaprak 'yaprak'

ekin teg çıkardı **yaprağını**, küçlüg kıldı anı, yoğun boldı köni turdı. 37/49b1=48:29

ol benim tayağım turur, tayanır men anığ üze hem **yapurğak** çalar men anığ birle. 31/90a3=20:121

Sözcük, Uygur Türkçesinde *yalpırgak* (AY 602/1), *yapırgak* (AY 347/11) biçimlerinde; Karahanlı Türkçesinde *yaprağ* (RKT 37/49b1), *yapurğak* (DLT III, 51-8, TİEM 73 229r/5, RKT 31/90a3) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *yafrağ* (MN (1) 9/12), *yafrağ* (KE 97r/14), *yaprağ* (NF 43/14, HKT 301b/8, HŞ 4264), *yapurğak* (NF 57/3, KE 12r/13, HKT 148a/4, İML 182, HŞ 1776), *yawurğak* (KE 174r/5) biçimlerinde geçmektedir.

menğü ~ mengü 'ebedî, kalıcı'

kigrür olarnı uştağlarğa, ağar anığ astınıda arıklar, **menğü** kalığlar anığ içinde. 38/15b3=58:22

kiriğler tamuğ қаpuğlarındın **menğü** kalığlar anığ içinde. 30/42a2=16:29

Sözcük, Orhon Türkçesinde *beğü* (E 42, 5), *beğü* (E 33, 3), *beğkü* (E 48, 6), *menğü* (ADR. 1), *menkü* (E 39, 5) biçimlerinde; Uygur Türkçesinde *mengü* (AY 647/5), *menğü* (AY 341/24) biçimlerinde; Karahanlı Türkçesinde *menğü* (RKT 38/15b3), *menğü* (DLT I, 44-18), *mengü* (TİEM 73 46v/6), *menü* (KB 1402, RKT 38/15b/3) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *menğü* (NF 177/7), *menü* (KE 11v/2) biçimlerinde geçmektedir.

-l Düşmesi

l, r, y, n gibi sesler yarı ünlü olduğu için düşme eğilimindedir. Kur'an Tercümesinde sözcük ikili kullanımları karşımıza çıkmaktadır.

keldür- ~ ketür- 'getirmek, getirip göstermek, vermek'

nê kim *keldürse* sizke yalavaç tutuñ anı. 38/22a2=59:7

ketürdi anı fir'avn boğnı bolsa üçün olarğa düşman 32/6b1= 28:8

Sözcük, Orhon Türkçesinde (KT K 1, BK G 11, T 32) biçiminde; Uygur Türkçesinde *kelür-* (AY 13/3) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde Harezmi Türkçesinde *keldür-* (NF 40-9, ME 11/8, HKT 40b/4, İML 130), *keltür-* (NF 161/11, ME 5/3, İML 131), *kéltür-* (MM 296/4), *kiltür-* (HŞ 4223, MN (1) 4/9), *kitür-* (HŞ 2141, MN (2) 29/291) biçimlerinde geçmektedir.

-n Düşmesi

anlar ~ olar ‘onlar’

bütünlükün *anlar* ündeyürler. 33/75a1=35:29

olar çatış karış iş içinde *olar*. 37/69b1=50:5

Sözcük, Uygur Türkçesinde *anlar*, Karahanlı Türkçesinde *anlar* (TİEM 73 10a/4, RKT 35/41b2), *olar* (KB 2433, TİEM 73 136v/8, RKT 37/55a3) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *alar* (NF 284/17, HŞ 120), *anlar* (NF 24/10, KE 4v/20), *olar* (KE 4v/14, HŞ 4439) biçimlerinde geçmektedir.

nerse ~ nerse ‘şey’

iki büstān yemişlig tiken, yılğun turur takı *nerse* sidr yıgaçından az. 33/38a2=34:16

ziyān kılmaz sizke olarıñ alları *nerse*. 25/2a2=3:120

Sözcük, Uygur Türkçesinde *nersé* (Wilkens, 2021, s. 489) biçiminde; Karahanlı Türkçesinde *nerse* (RKT 31/62b3), *nerse* (RKT 33/38a3), *nersé* (TİEM 73v/9, *nerse* (RKT 25/2a2) biçimlerinde; Harezmi Türkçesinde *nê erse* (MM 116/2), *ne erse* (NF 11/13, KE 234r/21, ME 192/2, AO II/40), *nerse* (NF 121/11, KE 6r/19, HKT 176a/1, HŞ 4072) biçimlerinde geçmektedir.

yangluz ~ yalguz ‘tek’

eger bolmasa erdi boğun bir ögür *yalguz* kılğatımız. 36/50b3=43:33

alur-miz andın anı kim aytur takı kelür bizke *yangluz*. 31/31b1=19:80

Sözcük, Orhon Türkçesinde *yalhus* (KÇ 23), *yalhus* (E 68, 7) biçimlerinde; Uygur Türkçesinde *yalanguz* (AY 18/22), *yalınguz* (AY388/8) biçimlerinde; Karahanlı Türkçesinde *yalguz* (RKT 36/50b3), *yalhus* (DLT III, 384-7), *yalhus* (KB 395, TİEM 73 104r/6), *yangluz* (RKT 31/31b1), Harezmi Türkçesinde *yalguz* (NF 11/9, KE 9r/8, ME 10/8, MM 255/1, HKT 454b/7, HŞ 2435), *yangluz* (NF 129/15) biçimlerinde geçmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Karahanlı dönemi Rylans nüshalı Türkçe Kur'an Tercümesi'nde görülen ikili kullanımlar, *Ünsüzlerin İkili Kullanımı*, *Ünlülerin İkili Kullanımı* ve *Ses Olayı Sonucu Oluşan İkili Kullanımlar* şeklinde alt başlıklara ayrılarak ele alınmıştır.

Çalışmanın ilk alt başlığı olan *Ünsüzlerin İkili Kullanımı* bölümünde Rylans nüshalı Türkçe Kur'an Tercümesi'nin yazıldığı geçiş döneminin etkisiyle fonetik düzeyde ikili kullanımlar yoğun seviyededir. Karahanlı Türkçesinin geç dönemine denk gelen evresinde meydana gelen Türkçe Kur'an Tercümesi temelinde 11 kullanım tespit edilmiştir. Kelime içerisinde ünsüz çizgisinde görülen ikili kullanımlar, bir yandan Karahanlı Türkçesi bir yandan da Harezmi ve Çağatay Türkçesi özelliklerini yansıtmaktadır.

Çalışmanın ikinci alt başlığı olan *Ünlülerin İkili Kullanımı* bölümünde Rylans nüshalı Türkçe Kur'an Tercümesi'nin yazıldığı geçiş döneminin etkisiyle yine fonetik düzeyde ikili kullanımlar yoğun olup bu kategoride 8 ikili kullanım tespit edilmiştir. Özellikle geçiş evresinin etkisiyle imlada görülen bu ikilikler, aslında dönemin genel durumunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Çalışmanın üçüncü alt başlığı olan *Ses Olayı Sonucu Oluşan İkili Kullanımlar* bölümünde Rylans nüshalı Türkçe Kur'an Tercümesi'nin yazıldığı geçiş döneminin etkisiyle ses düşmesi ve türemesi şeklinde iki alt kategoride kelimeler ikili kullanım sergilemektedir. Burada, morfonoloji devreye girmektedir. Eklenme düzeyinde kelime meydana gelen ses değişiklikleri demek olan morfonoloji, ikili kullanımlar noktasında standart bir imlanın yaygın olmadığını göstermektedir. Bu durum, çalışmada sıkça bahsedildiği üzere ortaya konan Kur'an Tercümesinin döneminin Karahanlı Türkçesi ile Çağatay Türkçesi arasındaki döneme denk gelmesinden ileri gelmektedir.

KISALTMALAR

TT I-II-III-IV: Turkische Turfan-Texte I-II-III-IV

U III: Uigurica III

RKT: Karahanlı Türkçesi Satır-Altı Kur'an Tercümesi Rylands Nüshası

DLT I-II- III-IV : Divanü lûgat-it-Türk Tercümesi I-II-III-IV

TİEM 73: Karahanlı Türkçesi Satır-Altı Kur'an Tercümesi Türk ve İslam Eserleri Müzesi No 73

HŞ: Hüsrev ü Şirin

ME: Muqaddimetü'l-Edeb

İML: İbnü Mühenna Lûgatı

MM: Mu'înül-Mürid

KE: Kısasu'l-Enbiyâ

KB: Kutadgu Bilig

MN (1): Muhabbet-name

MN (2): Mi'râc-nâme

BK: Bilge Kağan Yazıtı

KT: Köl Tegin Yazıtı

T: Tonyukuk Yazıtı

AY I-II-III-VI: Altun Yaruk I-II-III-IV

AH: Atabet'ül Hakayık

NF: Nehcü'l-Ferâdis

AO I-II-III: Yarlık ve Bitikler

HKT: Satır Arası Kur'an Tercümesi

UW: Uigurisches Wörterbuch

HUAS: Huastuanift

E 49: Bay-Bulun II Yazıtı

KUAN: Kuansı İm Pusar

UTS: Uygur Türkçesi Sözlüğü

MAN III: Manichaica III

KAYNAKÇA

- Ata, A. (2019). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası, Giriş,-Metin-Notlar-Dizin)*. Türk Dil Kurumu.
- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun yaruk sudur VI*. Türk Dil Kurumu.
- Aydın, E. (2014). *Orhon yazıtları*. Kömen Yayınları
- Aydın, E. (2015). *Yenisey Yazıtları*. Kömen
- Caferoğlu, A. (2000). *Türk Dili Tarihi I-II*. Enderun Kitabevi.
- Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Canan, S. (2016). Rabguzî'nin Kıyasü'l-Enbiyâsında İkili Kullanımlar. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12/22, 199-214.
- Çürük, M. S. (2011). Mu'inü'l- Mürid'de Oğuz Türkçesi Unsurları, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), C. 1, 405-419.
- Eker, S. (2011). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu.
- Erdem Uçar, F. M. (2016). Nehcü'l-Ferâdis'te İkili Kullanımlar. *International Journal of Languages Education and Teaching*, 4/2, 74-101.
- Ergin, M. (2003). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınevi.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin grameri*. Çev. Mehmet Akalın. Türk Dil Kurumu.
- Güngör, O. C. (2018). "Gülistan Tercümesi'nin Ses ve Şekil Bilgisinde İkili Kullanımlar ve Bu Kullanımların Bugünkü Oğuz ve Kıpçak Lehçelerindeki Görünümü", *Erdem*, Aralık, sayı: 75: 121-148.
- Hacıeminoğlu, N. (2008). *Karahanlı Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu.
- İnan, A. (1991). *Makaleler ve İncelemeler II*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu.
- Röhrborn, K. (1977). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien, Lieferung 1 a-agrig*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Tekin, T. (2013). *Makaleler 1 Altayistik*. Türk Dil Kurumu.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu.
- Ünlü, S. (2012a). *Karahanlı Türkçesi sözlüğü*. Eğitim Kitabevi.
- Ünlü, S. (2012b). *Doğu ve Batı Kur'an Tercümeleeri sözlüğü*. Eğitim Kitabevi.
- Ünlü, S. (2012c). *Harezm Türkçesi sözlüğü*. Eğitim Kitabevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Eğitim Kitabevi.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-edeb*. Türk Dil Kurumu.

ÇALIŞMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

1.yazarın araştırmaya katkı oranı %50, 2. yazarın araştırmaya katkı oranı %50'dir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.